

dr Tadeusz Burzyński

Katedra Ekonomiki i Organizacji

Turystyki AWF Kraków

A-1087

CPBP 08.06-VI-8.1

E K S P E R T Y Z A

BIBLIOTEKA IT
Archiwum Prac
Naukowo-Badawczych

Reformy społeczno-gospodarcze, polityczne a kierunki
zmian w rozwoju turystyki w krajach socjalistycznych

Uwagi wstępne

Problematyka organizacji i zarządzania w krajach socjalistycznych okazała się bardziej skomplikowana niż by to wynikało z literatury przedmiotu. Dotyczy to także organizacji i zarządzania turystyką i w turystyce. Z relacji, głównie prasowych, wynika, że oprócz zarządzania tzw. formalnego, oficjalnego istniały instytucje i organizacje polityczne i państwowe, które brały udział w zarządzaniu tzw. nieformalnym, nieoficjalnym lecz bardzo często skutecznym. W większości krajów socjalistycznych w chwili obecnej w wyniku zmian demokratycznych następują zmiany w mechanizmie funkcjonowania i rozwoju społeczno-gospodarczego. Zmiany te obejmują, lub obejmą w niedalekiej przyszłości także problematykę organizacji i zarządzania sferą turystyki. Dlatego jakakolwiek prezentacja tego co było ma w tej chwili raczej wymiar historyczny, dla polskich potrzeb w większości nieprzydatna.

W niniejszej ekspertyzie skoncentruję się raczej na problematyce przyszłościowej rozwoju turystyki w krajach socjalistycznych z uwzględnieniem możliwych wariantów rozwoju w gospodarce polskiej. W kwestii terminologii - kraje socjalistyczne - należy zaznaczyć, że o ile powszechnie określa się je jako postkomunistyczne, to biorąc pod uwagę strukturę własności, w państwach tych dalej przeważa własność uspołeczniona - podstawowy atrybut gospodarki socjalistycznej. Dlatego też o ile w tekście będzie sformułowanie - kraje socjalistyczne - należy rozumieć jako kraje, które dążą od gospodarki komunistycznej do gospodarki rynkowej.

1990 Kraków

Wprowadzenie do tematu

W latach 90-tych następują i będą następować dalej zmiany w poszczególnych krajach socjalistycznych. Wśród wielu przyczyn jakie złożyły się na ten swoisty zbiorowy wybuch polityczny, na plan pierwszy wysuwają się:

1. pogarszająca się sytuacja gospodarczą, a co za tym idzie spadek stopy życiowej,
2. dążenie do demokratyzacji życia politycznego, społecznego i gospodarczego,
3. negatywny rezultat porównań poziomu życia i rozwoju gospodarczego krajów zachodnich z sytuacją we własnym kraju.

Reformy gospodarcze, najpierw w Jugosławii i na Węgrzech a następnie w Polsce nie doprowadziły do poprawy sytuacji. Zauważa się nawet wyraźne pogorszenie poziomu życia w tych krajach. Wśród wielu opinii przeważa pogląd, że reformy gospodarcze bez zasadniczych zmian politycznych nie przyniosą pozytywnych rezultatów. Opinia ta zyskała szereg zwolenników nie tylko w kręgach opozycji, lecz również wśród członków partii komunistycznych sprawujących władzę. Z kolei zachodnie koła polityczne i gospodarcze prezentowały stanowisko, że o ile w krajach tych nie nastąpią zasadnicze polityczne i gospodarcze zmiany zmierzające do urynkwienia procesów gospodarczych to nie może być mowy o rozwiniętej współpracy i pomocy gospodarczej. W przypadku Polski doszedł dodatkowy element swoistego bojkotu czy wręcz blokady gospodarczej, co przy ogromnym zadłużeniu spowodowało sytuację wręcz dramatyczną. Współpraca i wymiana gospodarcza ze ZSRR i pozostałymi krajami socjalistycznymi nie były w stanie zastąpić nowoczesnych i wydajnych technologii zachodnich. Przyspieszenie przemian w Polsce spowodowały z kolei zmiany w pozostałych krajach socjalistycznych. Dodatkową trudnością była stale pogarszająca się sytuacja gospodarcza w ZSRR.

Negatywne pogarszające się procesy w sferze gospodarki i polityki nałożyły się na siebie i spowodowały wzrost niezadowolenia społecznego. W przypadku Polski groziły strajki o charakterze politycznym i gospodarczym. W takiej sytuacji, nie wnikając w szczegóły, następuje przejęcie władzy przez opozycję w Polsce, a następnie przez pozostałe kraje socjalistyczne / w niektórych proces ten jeszcze trwa/. Z wyjątkiem Rumunii przejęcie władzy przez opozycję odbyło się w sposób bezkrwawy.

We wszystkich krajach program polityczny i gospodarczy /lub tezy kierunkowe rozwoju/ zmierza generalnie do:

1. negacji socjalistycznego modelu gospodarowania uważanego generalnie za model radziecki,
2. zniesienie hegemonistycznej roli partii komunistycznej
3. demokratyzacja życia społecznego, politycznego i gospodarczego - formułowanego jako pluralizm,
4. urynkwienie procesów gospodarczych z jednoczesną koncepcją wprowadzenia elementów gospodarki kapitalistycznej,
5. zmiana mechanizmu gospodarczego, w tym i organizacji i zarządzania gospodarką wraz ze zmianami własnościowymi w państwie.

W tym miejscu konieczna jest dość istotna dygresja. Otóż opozycja dążąc do zmiany władzy argumentowała konieczność zmian w kierunku przeciwnym niż to robiła dotychczasowa ekipa będąca przy władzy. Wprawdzie ostatni Rząd w Polsce preferował daleko idące zmiany w polityce i liberalizacji w sferze gospodarki, jednak odbywało się to w tych samych ramach ustrojowych. W Bułgarii, Rumunii i CSRS program rozwoju jest dopiero tworzony. Najbardziej jasna jest sytuacja w NRD, która po połączeniu się z RFN przyjmie ^{de} model gospodarczy, prawdopodobnie rozłożony w czasie.

W chwili obecnej w krajach socjalistycznych istnieje swoisty okres przejściowy od gospodarki socjalistycznej /w takim rozumieniu jaki istniała/ do modelu gospodarczego bliżej nieokreślonego.

Z dotychczasowych informacji, głównie prasowych, telewizyjnych oraz własnych kontaktów zagranicznych, można sformułować następujące tendencje w rozwoju sytuacji w krajach socjalistycznych:

1. rozwój demokratyzacji życia społecznego i politycznego poprzez swobodę zrzeszania się oraz wolne wybory,
2. istnieją zapowiedzi urynkowienia gospodarki bez określenia sposobu do jej dojścia. Alternatywę stanowią: tzw. model Polski lub rozłożenie tej operacji w dłuższym czasie,
3. upodmiotowienie obywateli nie tylko w sferze społeczno-politycznej ale również gospodarczej. W większości krajów jest to swobodne podejmowanie działalności gospodarczej bez systemowych ograniczeń.
4. w oparciu o powyższe urealnienie ekonomiczne procesów gospodarczych /likwidacja dotacji, zmiany cen i dochodów, równowaga budżetowa/
5. ograniczenie wydatków budżetowych niezbędnych do ograniczania inflacji, a co za tym idzie ograniczanie zakresu polityki społecznej państwa.

Należy w tym miejscu zaznaczyć, że szereg krajów socjalistycznych w swoistej drodze od socjalizmu bierze przykład lub prowadzi analizy społeczno-gospodarcze i polityczne opierając się na doświadczeniach polskich i węgierskich.

Dylematy rozwoju

Problematyka funkcjonowania i rozwoju turystyki w poszczególnych krajach socjalistycznych determinowana była przez dwie grupy czynników. Do pierwszej grupy należy zaliczyć te czynniki, które wynikają z założeń ustrojowych państwa socjalistycznego, znajdując wyraz m.in w:

1. cele globalne i cząstkowe państwa socjalistycznego,
2. kierunki rozwoju społecznego i gospodarczego,

3. struktura instytucji politycznych, państwowych, gospodarczych, które brały udział w procesie podejmowania decyzji, ich realizacji i kontroli,

4. przyjętych metodach zarządzania gospodarką tak w ujęciu makroekonomicznych jak i mikro oraz układach terytorialnych,

5. podziale kompetencji decyzyjnych i kontrolnych w Państwie /szczególnie między centrum, samorząd terytorialny, przedsiębiorstwa/

6. struktura własności oraz przyjęta w związku z tym regulacja prawna.

Drugą grupę czynników, które decydowały o rozwoju turystyki stanowią specyficzne uwarunkowania lokalne przyjęte w rozwiązaniach szczegółowych w poszczególnych państwach, do których ogólnie rzecz biorąc, należy zaliczyć:

1. warunki przyrodnicze i kulturowe do rozwoju turystyki,

2. stan zagospodarowania turystycznego i kultury materialnej państwa, decydujące o warunkach i rozmiarach uprawiania turystyki tak krajowej jak i zagranicznej,

3. stan infrastruktury społecznej i technicznej, które określają dostępność komunikacyjną, telekomunikacyjną, poziom i strukturę świadczonych usług turystycznych i handlowych, stan środowiska naturalnego,

4. instytucje i organizacje społeczne i gospodarcze biorące udział w organizacji i obsłudze ruchu turystycznego

5. preferencje, upodobania, nawyki ludności w uczestnictwie w różnych formach spędzania czasu wolnego

6. rozwiązania szczegółowe wynikające ze sposobu traktowania turystyki jako elementu polityki społecznej lub gospodarczej.

Wyżej wymienione czynniki zdecydowały generalnie o przyjętym modelu organizacyjnym turystyki w poszczególnych krajach socjalistycznych. Historycznie rzecz ujmując, okres po II wojnie światowej charakteryzuje się zamknięciem gospodarki krajów socjalistycznych na świat oraz integrację w ramach RWPG. Turystyka w tym okresie była elementem polityki społecznej, którą realizowały zakłady pracy, związki zawodowe, organizacje młodzieżowe lub jak w przypadku Polski także wyspecjalizowane przedsiębiorstwo jakim jest FWP. Turystyka zagraniczna zaczyna rozwijać się właściwie pod koniec lat 60-tych, i to głównie między krajami socjalistycznymi /zniesienie obowiązku wizowego ułatwienia paszportowe i dewizowe/.

Generalnie należy przyjąć, że o turystyce jako dziedzinie gospodarowania decydowały warunki rozwoju turystyki zagranicznej przyjazdowej /Rumunia, Bułgaria, Jugosławia i Węgry/. Rozwój bazy materialnej następował głównie przy pomocy kapitału zagranicznego na zasadzie samospłaty leasingowej. W tym celu powołano wielozakładowe przedsiębiorstwa turystyczne, które zarządzały bazą po przejęciu od inwestorów zagranicznych. Wymiana turystyczna realizowana była głównie następującymi kanałami:

1. turystyka komercyjna poprzez sieć biur turystycznych takich jak Balkan-tourist, Cedok, Ibusz, Orbis, ukierunkowujące się przede wszystkim na turystę z krajów zachodnich, oraz częściowo z krajów socjalistycznych
2. między organizacjami młodzieżowymi poprzez swoje biura turystyczne,
3. związki zawodowe, partie polityczne i
4. zakłady pracy w ramach zakładowej działalności socjalnej

W polityce gospodarczej w sferze turystyki kraje socjalistyczne zdecydowanie preferowały przyjazdy turystów z krajów wolnodelowizowych. Cały system organizacji i obsługi ruchu turystycznego był temu celowi podporządkowany /Rumunia, Bułgaria, Jugosławia, Węgry, a także Polska/. Natomiast turystyka krajowa stała się elementem polityki społecznej, która generalnie była organizowana poprzez zakłady pracy i organizacje społeczne. W praktyce można mówić, w przypadku krajów socjalistycznych nie o jednym lecz o dwóch modelach rozwoju turystyki, a mianowicie turystyce komercyjnej, głównie zagranicznej oraz o turystyce społecznej i socjalnej. Specyfikę w tym względzie stanowiło NRD, które ze względu na ograniczone wyjazdy zagraniczne rozwinęło bazę materialną i organizacyjną dla potrzeb turystyki krajowej /Intourist oraz związki zawodowe i organizacje młodzieżowe/.

Z kolei Czechosłowacja, oprócz bazy socjalnej rozwinęła wśród własnego społeczeństwa model tzw. drugich domów

Rozwój turystyki socjalnej, jaki rozwinął się w krajach socjalistycznych wynikał z kilku przesłanek, do których można zaliczyć:

1. świadoma działalność państwa, szczególnie wśród dzieci i młodzieży,

2. system dofinansowań do świadczeń był niejako konieczny ze względu na brak możliwości sfinansowania kosztów wyjazdów turystycznych /głównie wczasowych oraz obozy i kolonie dzieci i młodzieży/ z własnych dochodów. Było to niejako wyrównywanie zbyt niskich dochodów ludności za świadczoną pracę,

3. przeniesienie kosztów zakładowej działalności socjalnej na zakłady pracy, które tę działalność i tak wliczały w cenę wyrobów i usług, a tym samym pokrywane^{były} przez społeczeństwo,

4. środki budżetowe kierowane były głównie do organizatorów wypoczynku /głównie oświata oraz organizacje społeczne/.

Do tak ukształtowanego modelu funkcjonowania i rozwoju turystyki dostosowany był system zarządzania, który wynikał z systemu przyjętego w całej gospodarce. Ogólnie rzecz biorąc, można go scharakteryzować w sposób następujący:

1. centralizacja kompetencji szczególnie w sferze rozwoju gospodarki turystycznej: istniał swoisty system ulg podatkowych i dotacji o których decyzję podejmowało centrum,
 2. decydujący udział w procesie zarządzania władz politycznych różnych szczebli,
 3. wytworzenie się swoistych lobby branżowych stanowiących grupy nacisku na sferę podziału,
 4. nieliczny przypadek udziału prywatnej własności /poza rolnictwem i rzemiosłem/ w procesie świadczenia usług turystycznych poprzez tzw. kwatery i stołówki prywatne,
 5. zbyt duży udział władz administracyjnych w kierowaniu rozwojem usług turystycznych na szczeblu lokalnym,
 6. faktyczna decentralizacja kompetencji w sferze turystyki socjalnej, przy jednoczesnej regulacji ustawowej dotyczącej systemu finansowania,
 7. istnienie swoistej reglamentacji wczasów na szczeblu zakładów pracy wg kryteriów politycznych /Rumunia, Bułgaria, ZSSR/
 8. w sferze turystyki zagranicznej istnienie kilku ośrodków decyzyjnych na szczeblu centralnym - MSZ, MF, MSW, MHZ oraz Komitety lub Ministerstwa w których gestii były sprawy turystyki.
- Wypoczynek socjalny, będący elementem programu partii komunistycznych wynikał niejako z praw konstytucyjnych. Stąd wytworzyła się praktyka że w tej działalności nie działał rachunek ekonomiczny, ponieważ ten rodzaj działalności był elementem polityki społecznej.

Biorąc powyższe pod uwagę, rodzi się szereg pytań w związku ze zmianami gospodarczymi w krajach socjalistycznych. O ile ta część gospodarki turystycznej realizowana w oparciu o prawa rynku będzie dalej funkcjonować a o jej rozwoju decydować będą mechanizmy rynkowe, o tyle turystyka socjalna i społeczna będzie musiała ulec zmianie. Kierunek tych zmian z pewnością określą zmiany zachodzące w sferze gospodarczej poszczególnych państw.

Przyjmując wariant rynkowy rozwoju gospodarczego należy przyjąć:

1. ograniczenie dotacji budżetowych w ramach całościowej polityki finansowej,
2. ograniczenie możliwości dotychczasowych organizatorów w zakresie dofinansowań do wypoczynku /ceny odpłatności będą miały charakter rynkowy/
3. zakłady pracy w dążeniu do obniżki kosztów produkcji zmuszone będą do ograniczania a nawet likwidacji zakładowej działalności socjalnej w takim zakresie jak była do tej pory.
4. zmiany własnościowe, bez względu na zakres i tempo, będą z pewnością dotyczyć także dotychczasowej bazy socjalnej.

Wszystkie kraje socjalistyczne czeka w praktyce spadek stopy życiowej przez okres trudny w tej chwili do określenia. Będzie to mały decydujący wpływ na rozmiary tzw. funduszu swobodnej decyzji z którego to finansowany byłby wypoczynek.

Przy ograniczeniach finansowych w ramach spożycia zbiorowego nastąpi generalnie spadek udziału ludności w turystyce. Przy przechodzeniu na rynkowy model gospodarczy nieodzowna jest likwidacja zakładów nierentownych, co spowoduje wzrost bezrobocia, spadek produkcji i zmniejszenie zatrudnienia spowodują spadek wpływów podatkowych, co i tak ograniczy wydatki budżetowe oraz spowoduje spadek siły nabywanej ludności.

Należy zaznaczyć w procesie zmian gospodarczych, że turystyka nie będzie należała do dziedzin najważniejszych lecz drugorzędnych.

W chwili obecnej w sposób najbardziej ostrożną w podejmowaniu decyzji strategicznych zmieniających model gospodarczy jest Czechosłowacja. Preferuje ona koncepcję zmian ewolucyjnych oraz w procesie podejmowania decyzji będzie uwzględniać /zgodnie z zapowiedziami/ skutki tych decyzji. Ponadto będzie wzorować się na decyzjach sprawdzonych w Polsce czy na Węgrzech. Jest to o tyle słuszne, gdyż sytuacja gospodarcza Czechosłowacji prezentowanych krajów socjalistycznych jest stosunkowo najlepsza.

Ponadto dąży do sytuacji w której w miejsce starego systemu chce wprowadzić nowy. Natomiast w wielu krajach wprowadzających zmiany w miejsce istniejącego systemu nie proponuje się nic nowego. Może oprócz jednego - pomóżcie sobie sami.

Kolejnym dylematem oprócz kształtowania się procesów ekonomicznych jest zagadnienie sprawiedliwości społecznej, która znajduje się w programach wszystkich ekip przejmujących władzę w krajach socjalistycznych. Jest to zagadnienie szersze niż dostęp do wypoczynku, szczególnie dla najbiedniejszych oraz dzieci i młodzieży. Jednak dążąc do rozwoju gospodarczego charakterystycznego dla gospodarki kapitalistycznej należy stwierdzić, że dotychczasowe rozwiązania polityki społecznej są niejako w stosunku do niej w sprzeczności.

Należy jednak dodać, że społeczeństwa zostały niejako przyzwyczajone do istnienia polityki społecznej w sferze turystyki i wypoczynku. Naturalnym sposobem jej zastąpienia powinien być taki wzrost płac, który sfinansowałby również potrzeby turystyczne.

Z kolei sytuacja gospodarcza /ilość pieniądza w obiegu równa sumie cen towarów i usług znajdujących się na rynku/. Nie pozwoli na taką politykę kształtowania dochodów. Spowoduje to niejako zamknięty krąg niemożności.

Warianty wyboru

Na wstępie muszę zaznaczyć, że nie ma dostępnej literatury na ten temat. Poniższe wywody opieram głównie w oparciu o aktualny stan wiedzy o procesach jakie zachodzą w krajach uznawanych dotąd jako socjalistyczne oraz w Polsce. Uważam, że w wielu aspektach rozwoju społeczno-gospodarczego w tych krajach procesy przebiegać będą podobnie. Okres przejścia od gospodarki komunistycznej wysoce scentralizowanej z dość rozbudowaną polityką społeczną do gospodarki rynkowej będzie charakteryzował się głównie:

1. decentralizacją kompetencji decyzyjnych z jednoczesnym wzmocnieniem roli samorządów terytorialnych,
2. zmianom własnościowym, a w szczególności zwiększeniem roli własności prywatnej i komunalnej,
3. ograniczeniami budżetowymi,
4. eliminowaniem źródeł inflacyjogennych w gospodarce z jednoczesną kontrolą dochodów ludności, co spowoduje ograniczenie popytu,
5. spadkiem stawki życiowej, co przy ograniczonej polityce społecznej pogłębi proces wzrostu niezaspokojonych potrzeb, przy jednoczesnym możliwym wzroście bezrobocia,
6. szerszym otwarciu gospodarki, szczególnie w stosunku do krajów zachodnich z dogodniejszymi warunkami dla inwestorów zagranicznych,
7. zwiększeniem roli pieniądza we wszelkich przejawach życia społeczno-gospodarczego.

Zdecydowanie uważam, że ograniczone zostaną pozaprodukcyjne funkcje przedsiębiorstw w takiej formie w jakiej to odbywa się dotychczas. Biorąc pod uwagę:

1. kierunki rozwoju politycznego, a w konsekwencji rozwoju społeczno-gospodarczego w poszczególnych krajach,
2. doświadczenia oraz istniejące rozwiązania społeczne i gospodarcze w rozwiniętych krajach kapitalistycznych,
3. własne przemyślenia oraz wiedzę o procesach gospodarczych i społecznych,

uważam, że w przypadku Polski oraz niektórych krajów post-komunistycznych muszą być uregulowane poniżej przedstawione problemy w sferze organizacji i zarządzania turystyką i w turystyce. Warianty rozwoju ograniczę do gospodarki Polski, traktując konieczność tych zmian jako procesy obiektywne, a co za tym idzie konieczne

chcąc realizować konsekwentnie obecny program gospodarczy. Problemy te będą występować także w poszczególnych krajach socjalistycznych a kierunki zmian w Polsce mogą być brane pod uwagę w procesie przemian w tych krajach.

I Uregulowania wymaga problem zarządzania na szczeblu centralnym i terenowym. Alternatywami rozwoju jest:

a/. włączenie do struktury rządu instytucji zajmującej się kompleksowo problemami turystyki. Może to być naczelny lub centralny organ administracji państwowej. Problem ten jest różnie rozwiązywany w poszczególnych krajach. Wynika to przede wszystkim z rangi turystyki w gospodarce danego kraju oraz rozmiarów turystyki zagranicznej przyjazdowej. Z kolei w niektórych krajach o rozwiązaniach instytucjonalnych decyduje tradycja lub daleko posunięta decentralizacja kompetencji decyzyjnych na szczebel lokalny. W warunkach polskich uważam, że powinien to być centralny organ administracji państwowej - np. Główny Urząd Turystyczny, natomiast na szczeblu lokalnym problem ten powiniendyć uregulowany przez samorząd terytorialny. Zakres kompetencji tego urzędu/ jako samodzielny lub włączony do jednego z resortów w randze wiceministra/ musi mieć charakter uprawnień strategicznych i kontrolnych a nie operatywnych.

b/. problematyka turystyki może być traktowana jako dziedzina handlu i usług. Zarządzanie powinno odbywać się poza administracją państwową a uprawnienia koordynacyjne przekazać organizacji wyspecjalizowanej / np. w RFN/

II Likwidacja wszelkich ograniczeń, a zarządzanie powinno odbywać się poprzez rynek oraz instrumentarium ekonomiczno-finansowe przy pomocy którego oddziaływuje się na całą gospodarkę narodową. Ograniczenia prawno-organizacyjne winny ulec likwidacji lub ograniczeniom jedynie w okresie przejściowym porządkowania gospodarki. / pomijam tutaj oczywiste ingerencje dotyczące ochrony środowiska, sanitarne i przeciwpożarowe/.

Oddziaływanie powinno odbywać się - tak jak to jest w państwach zachodnich- poprzez zachęty i ograniczenia ekonomiczno-finansowe oraz zamówienia rządowe, o ile to będzie wynikało z ogólnej polityki społeczno-gospodarczej rządu. Ten system będzie o tyle skuteczny o ile szersze uprawnienia będą miały władze terenowe konieczne do kreowania własnej polityki turystycznej / ulgi i niższe podatkowe, różne stopy oprocentowania kredytu bankowego, rozszerz

rozszerzenie podatków i opłat lokalnych pozostających w gestii budżetu terenowego/, osobowość prawna władz lokalnych, rozwój własności komunalnej, programy rządowe realizowane przez władze lokalne/.

III Zdecydowane rozszerzenie kompetencji przedsiębiorstw.

Dotychczasowe tzw. zasady 3S są w tym względzie niewystarczające.

Szczególnie dotyczy to gospodarki finansowej, która utrzymuje obligatoryjnie tworzenie funduszy kosztowych oraz istnienie tzw. weryfikacji wyniku finansowego - poza podatkiem obrotowym.

O ile przedsiębiorstwa ponoszą straty ~~kz~~ wynikające z dekonunktury gospodarczej, o tyle zyski tzw. niezależne/ różnice cenowe i kursowe/powinny pozostawać również w przedsiębiorstwach. Budzi wątpliwość samorządowy wariant zarządzania przedsiębiorstwami, który kłóci się zarządzaniem menadżerskim. Bardziej perspektywiczny dla polskiej gospodarki byłby udział załogi w zarządzaniu przedsiębiorstwami poprzez posiadanie akcji własnego zakładu pracy / wykup, wykup po cenach preferencyjnych, darowizna części majątku przedsiębiorstwa państwowego/. Ponadto uważam, że zmiany prawno-organizacyjne oraz kapitałowe w przedsiębiorstwach nie powinny być hamowane administracyjnie. Efektywnościowy wariant wyboru rozwoju przedsiębiorstwa należy pozostawić samej załodze jednak z decydującym głosem kadry zarządzającej oraz niezależnym ekspertom.

IV System podatkowy jest środkiem a nie celem polityki. Dlatego uważam, że gdyby przyjąć wariant propodażowy w gospodarce / a taki uważam za konieczny/, należy większą część zysków pozostawiać w gestii przedsiębiorstw na ich rozwój, modernizację i unowocześnienie procesu produkcji i świadczenia usług. W turystyce jest to konieczne szczególnie w celu wzrostu standardu bazy, uzupełnienia już istniejącej w urządzenia rekreacyjne, bazę gromadzenia i przetwarzania danych, bądź tworzenie nowych przedsiębiorstw uzupełniających rynek turystyczny.

IV Oddzielny problem stanowi baza materialna zakładowej działalności socjalnej. Zmiany gospodarcze zachodzące w krajach socjalistycznych zmierzają m.in. do zmian w mechanizmie funkcjonowania przedsiębiorstw. W warunkach gospodarki rynkowej przedsiębiorstwa zmuszone będą w pierwszej kolejności do obniżki kosztów własnych oraz wprowadzania nowych wydajnych technologii.

W związku z tym szczególnego znaczenia nabierać będzie problem funkcjonowania zakładowej bazy socjalnej. Kierunek generalny jest taki, że cały majątek jaki posiada przedsiębiorstwo będzie wykorzystywany do wzrostu zysku. Dlatego istnieje kilka wariantów gospodarowania zakładową bazą socjalną:

1. nastąpi wyodrębnienie organizacyjne całej bazy materialnej i kadrowej funkcjonującej na zasadzie samofinansowania swojej działalności wraz z obowiązkiem uzyskiwania nadwyżki finansowej,
2. zakład pracy przekaże tę część majątku do spółki handlowej /wspólnie z innymi przedsiębiorstwami lub o kapitale mieszanym/ lub typu joint-venture z kapitałem zagranicznym,
3. może zaistnieć konieczność sprzedaży bazy socjalnej a uzyskane dochody przeznaczyć na rozwój przedsiębiorstwa na cele do których zostało powołane,
4. w zależności od sytuacji finansowej przedsiębiorstwa ta część działalności pozaprodukcyjnej może pozostać bez zmian,
5. zmiany organizacyjno-kapitałowe mogą objąć również wspólne zarządzanie zakładową bazą socjalną w poszczególnych miejscowościach turystycznych. Baza zakładowa różnych właścicieli przejdzie pod wspólny zarząd, który realizowałby cele postawione przez zakłady pracy. Formą prawną mogą być: spółka prawa handlowego, oddanie w użytkowanie.
6. Istnieje możliwość już stosowana, oddawanie całych obiektów osobom prywatnym i spółkom w systemie agencyjnym lub agencyjnym na określony czas.

Zmiany w sferze zakładowej działalności socjalnej obejmą również zasady tworzenia i wydatkowania zakładowych funduszy socjalnych. Będzie on utrzymany przez okres trudności gospodarczych, jednak jego formuła ulegnie przekształceniu, tak aby można było w większym zakresie finansować potrzeby bytowe załogi.

V. W sferze turystyki rynkowej zmiany będą koncentrować się generalnie:

1. zmiany własnościowe. W pierwszym okresie będzie powstawać najwięcej biur prywatnych. Następnie będzie zauważony coraz większy rozwój bazy noclegowej prywatnej. Kolejnym etapem będzie prywatyzacja i reprivatyzacja dotychczasowych gestorów bazy noclegowej. Nie można wykluczyć, że w większym zakresie zaangażowany będzie kapitał zagraniczny. Generalnie zauważa się, że przy wprowadzaniu liberalizacji gospodarczej sektor prywatny lokuje się najczęściej w działalności handlowej i turystycznej /głównie pośrednictwo/

2. rozwój turystycznej bazy materialnej /noclegowa, gastronomiczna, transport turystyczny/ będzie realizowany głównie poprzez kapitał zagraniczny. Formami najczęściej występującymi będą:

a. inwestycje kredytowane przez instytucje finansowe zachodnie gwarantowane przez firmy prywatne lub rządy w ramach umów o restrukturyzacji polskiej gospodarki,

b. inwestycje zagraniczne lokalizowane w Polsce,

c. formy tzw. leasingu - budowa i finansowanie przez firmy zachodnie. Prowadzenie obiektów do momentu spłaty zaciągniętego na ten cel kredytu.

d. organizowanie się spółek mieszanych do organizacji i prowadzenia obiektów hotelarskich.

3. Biorąc pod uwagę ceny usług turystycznych oraz dochody ludności, gospodarka turystyczna w większym zakresie nastawiana będzie na turystę zagranicznego. Kierunki działania przedsiębiorstw będą głównie brać pod uwagę potrzeby tego typu turysty. Rozwój turystyki krajowej uzależniony będzie od dochodów ludności oraz dalszej możliwości finansowań z funduszy spożycia zbiorowego,

4. Działalność gospodarcza organizacji społecznych będzie ukierunkowana na działalność dochodową

Tendencja jaka występuje w tym sektorze gospodarki obejmuje głównie tworzenie samodzielnych jednostek gospodarczych jako spółek prawa

handlowego. Przy ograniczonych możliwościach finansowych organizacji społecznych /brak dofinansowań z budżetu państwa/ ceny usług biur turystycznych organizacji społecznych będą miały charakter rynkowy. Ograniczone będą także dofinansowania do wypoczynku własnych członków.

VI. Biorąc powyższe pod uwagę uważam, że w sferze organizacji i zarządzania turystyką będą występować następujące tendencje:

1. Instytucje rządowe będą koncentrować się na strategii rozwoju. Ścisłą kontrolą objęte będą w dalszym ciągu inwestycje zagraniczne samodzielne lub w spółce z kapitałem krajowym.

2. Zwiększy się rola samorządu lokalnego w sferze zarządzania turystyką głównie w sprawach kierunku rozwoju związanego z zagospodarowaniem turystycznym i rekreacyjnym,

3. Zwiększy się rola ekonomiczno-finansowego i rynkowego oddziaływania na gospodarkę, w tym także na turystykę. O skuteczności tego oddziaływania będą decydować głównie: system podatkowy i kredytowy,

4. Likwidacji ulegać będą wszelkie ograniczenia związane z organizacją i obsługą ruchu turystycznego,

5. Wzrośnie konieczność szkolenia kadr uwzględniając potrzeby miejscowego biznesu turystycznego.

Na zakończenie należy zaznaczyć, że problematyka organizacji i zarządzania turystyką będzie skutkiem programu gospodarczego i społecznego. Rozwiązania przyjęte w skali całej gospodarki narodowej będą decydować o możliwościach rozwoju turystyki w Polsce. Sfera organizacji i zarządzania turystyką będzie określona przez model gospodarczy jaki zostanie stworzony do realizacji celów zawartych w programie. Dlatego też uważam, że sfera zarządzania będzie stawiać sobie cel, który będzie stawiany przed całą gospodarką narodową - przynosić zysk z tej działalności, stosując wszystkie metody znane w rozwoju gospodarki kapitalistycznej. Natomiast rozwój turystyki jako elementu polityki społecznej będzie bardzo ograniczony.

Dr Edward Molendowski
Instytut Międzynarodowych
Stos. Społeczno-Ekonomicznych
Akademia Ekonomiczna - Kraków

Kraków, 1990.07.12.

R e c e n z j a

ekspertyzy pt. "reforma społeczno-gospodarcza a kierunki zmian w rozwoju turystyki w krajach socjalistycznych".

Zmiany, jakie zachodzą w ostatnim okresie w mechanizmach funkcjonowania gospodarek w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, w swojej istocie obejmują również sferę organizacji i zarządzania turystyką. Dr T. Burzyński w swojej ekspertyzie wychodzi naprzeciw olbrzymiemu - jak się wydaje - zainteresowaniu tą problematyką. W opracowaniu tym, składającym się z trzech części /wprowadzenie do problematyki, dylematy rozwoju oraz warianty wyboru/ analizuje on bowiem niemal wszystkie główne czynniki determinujące zakres i charakter przemian w sferze funkcjonowania turystyki w omawianych krajach, w tym głównie w Polsce, Jugosławii i na Węgrzech. Należy podkreślić, że autor wykazał się przy tym dobrą znajomością omawianej problematyki, ~~ixpmpk~~ ~~xanxnx~~ prawidłową jej analizą oraz poprawnością wyciąganych z niej wniosków. Jest to tym bardziej istotne, że w literaturze naukowej problematyka ta - jak dotychczas - nie znalazła należnego jej miejsca.

Najbardziej wartościową częścią ekspertyzy - głównie ze względu na jej aplikacyjny charakter - wydaje się jej III część /warianty wyboru/. Zdając sobie sprawę z szeregu barier, jakie autor musiał pokonać przy formułowaniu propozycji prezentowanych tu wariantów, zachęcałbym do dalszych badań w tym zakresie.

Reasumując - uważam, iż recenzowana ekspertyza jest umiejętnie i poprawnie pod względem merytorycznym przygotowanym opracowaniem, a jej wartość merytoryczną oceniam wysoko.

E. Molendowski
.....
E. Molendowski